

Homo, Homogamy ve Same Sözcükleri Kökeni Hakkında Dil Biliminin Bilindik Açıklamaları Doğru mu?
Are the Well-Known Explanations of Linguistics About the Origin of the Words Homo, Homogamy and Same Correct?

İngilizcedeki HUMAN "insan" sözcüğü de muhtemelen yine Eski Moğol dilindeki aynı HU sözcüğü kökteşi olmalıdır. Modern Mongol dilinde bu sözcük yine "insan/kişi" (*a person*) anlamında olmakla **xyH** |*khün*| biçimindedir. Bu sözcük çok büyük olasılıkla "İnsana ait" (of or belonging to man) anlamında kullanılmış olan Latince **humanus** sözcüğünün de kökündedir. Aynı zamanda Latince "insan" anlamında olabilecek 'homo' (man) sözcüğü (**hu**+man sözcüğü ses değeri yakını olan **ho**+mo biçimiyle aynı anlamda) kökündeki **ho-** ses değeriyle yine aynı **hu/xhu/khün** sözcüğü fonetik yakındır.¹

Fakat "homosexual" (eşcinsel) sözcüğünde bulunan "**homo-**" Batı dil bilimi tarafından "kelime oluşturan öge" (*word-forming element*) olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın İngilizcedeki **homogamy** sözcüğünde ise "cinsel açıdan farklı olmayan çiçekler taşıma durumu" anlamındaki sözcükten olmakla, **homo-** "aynı" + **-gami** ekiyle türemiştir (*condition of bearing flowers that do not differ sexually,* "from *homo-* "same" + *-gamy*) diye açıklanır. Burada **homo-** sözcüğüne bitişen '**-gamy**' eki yine "kelime oluşturan öge" olarak tanımlanmakla birlikte Batı dil bilimi tarafından şöyle açıklanır²;

Antropolojide "evlilik" ve biyolojide "döllenme" anlamına gelen kelimeyi oluşturan öge, Yunanca -gamia'dan, gamos "evlilik"ten gelir (bkz. gamet).

-gamy

word-forming element meaning "marriage" in anthropology and "fertilization" in biology, from Greek -gamia, from gamos "marriage" (see gamete).

Batı dil bilimi **-gamy** ve **gamete** sözcükleri arasında da bağlantı göstermiştir. Onlara göre İngilizcedeki **gamete** sözcüğü Yunanca **gamein** "**kariya götürmek (evlenmek)**" sözcüğü ile bağlantılıdır ve bu sözcük de Sanskritçe **jamih** "**erkek kardeş, kız kardeş**" ve **jama** "**gelin**" sözcüğü ile de bağlantılıdır. Görüleceği gibi Hint Avrupa dillerinin açıkladığı bu (**-gamy**) Yunanca **gamein** sözcüğünün ses değeri yakını Türkçe sözcükler Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde "**guma**" (kuma) ve bazı lehçelerde "**gâri**³-ma" (**garıma/karı-mak**), "karı", "kariya varmak/gitmek (evlenmek/çiftleşmek)" biçiminde geçen sözcüklerdir. Karı-mak sözcüğü ile karmak⁴ sözcükleri de birbirinin ses değeri yakındır.⁵

¹ Fakat "homosexual" (eşcinsel) sözcüğünde bulunan "homo-" Batı dil bilimi tarafından "kelime oluşturan öge" (*word-forming element*) olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki Latin dili bu sözcüğü gerçekten Türkçe veya Moğol dilinden alıntılanmış olsaydı sözcüğün kaynağı olabilecek bu iki dilin her ikisinde de sözcüğün "insan" ve-veya "kişi" anlamlarında cinsiyet belirten bir öge yoktur.

² Bakınız etymonline sözlükte *-gamy* maddesi < <https://www.etymonline.com/word/-gamy> >

³ Bakınız SözcükSözlükte *gari* (karı) maddesi < <https://sozce.com/nedir/127599-gari> >

⁴ Bakınız SözcükSözlükte *karmak* (çiftleşmek) maddesi < <https://sozce.com/nedir/184287-karmak> >

⁵ Karmak sözcüğü "karışmak" anlamındadır fakat karı-ma (karı- mak/kariya-varmak/çiftleşmek) biçimindeki sözcük muhtemelen halk ağzında karmak biçimine dönüştüğü için günümüzde Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde bu sözcüğün "karışmak" ve "çiftleşmek" anlamları da geçmektedir. Burada "çiftleşmek" anlamının "karışmak" anlamından dönüştüğünü düşünen dil bilimciler de olabilir. Divanü Lügati't-Türk elyazmasında karmak sözcüğü anlamı "bir şeyi bir şeyle karıştırmak, katmak, karmak" biçimlerinde geçmektedir. Bu nedenle Eski Türkçe döneminde 1/1 aynı biçimde yazılı biçimini henüz bulmuş olmasam da (veya Eski Türkçe öncesinde) *garıma / karıma* biçiminde "kariya varmak / çiftleşmek" anlamında kullanılan bir sözcük olduğunu sözcük kökü olan *karı, karu, gari, gari* biçimlerinin varlığına dayanarak ileri sürmek mümkündür. Günümüzde *karmak* sözcüğü çok sayıda yörede halen "çiftleşmek" anlamında fakat daha çok hayvanlar için olmakla kullanılmaktadır. Kadın ve Hatun sözcükleri de birbirinin ses biçimi olup Orhun Yazıtlarında geçmektedir. Bazı dil bilimciler

Türkçe **guma** sözcüğünün anlam içeriğinde ise şunlar görülebilir⁶;

1. Çok kadınla evli erkeğin karılarından biri.
2. Elti.
3. Bir erkekle evli iki kadının birbirine göre durumları.
4. Kadının üstüne gelen eş

Guma (kuma) sözcüğü Orta Türkçe döneminde de "cariye" ve "(erkek için) ikinci eş" anlamında kullanılmıştı.⁷

İngilizcedeki homogami sözcüğüne tekrar dönecek olursak, bu sözcüğün önündeki **homo-** "aynı" (İngilizcede "same") anlamındadır. Burada, Batılı dil bilimciler **homo** sözcüğü önündeki **hom-** anlam içeriğinde geçmişte, "**aynı, birbirine-eşit, benzer**" anlamları olduğunu yazarlar ve bu anlamlarında yine Yunancada **homos** (aynı olanların her birisi/hepsi birlikte anlamından dolayı) "**onların hepsi**" veya "**her biri**" ya da "**bir ve aynı**", anlamında olduğunu ve bu anlamın da geçmişte ilaveten "**iki veya daha fazlasına ait olan**" anlamına gelen "kelime oluşturucu öge" olarak "**ortaklaşa olmakla hepsi bir olarak, birlikte**" anlamında olduğunu yazmaktadırlar.⁸

İşte bu noktada Türkçede "**hepsi birlikte**" anlamındaki '**hamı**' sözcüğü aklımıza geliyor.⁹ Çünkü **homo** sözcüğünün Hint Avrupalı Dillerdeki eski anlamını verebilen veya onun yakını anlamdaki "**hamı**" sözcüğü aynı zamanda IE "**homo**" sözcüğünün de ses değeri yakınıdır. Yani, kıyaslanan bu sözcüklerdeki anlam örtüşmesi ve ses değeri yakınlığı açıkça mevcuttur.

Hamı sözcüğü Türk dilli coğrafyada yaygın biçimde kullanılmaktadır ve Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğüne göre de "**hepsi**" ve "**herkes**" anlamındadır. Bu sözcük Azerbaycan Türkçesi ve Asya'da çoklu ağızlarda geçmektedir ve günümüzde de "**hepsi**", "**herkes**", "**hepsi ortaklaşa olmakla**", "**hepsi bir olarak**", "**onların hepsi**", "**aynı olanların her birisi veya hepsi**", "**hepsi birlikte**" anlamlarında |**hamı**|, |**hammı**|, |**hamısı**|, |**hamsı**| gibi ses değeri biçimlerinde kullanılmaktadır.

Özellikle de bu sözcüğün Türk dili ağızlarındaki **hammı**¹⁰ / **hammısı**¹¹ / ***hama** / **hamı**¹² / **hamsı**¹³ / **haması**¹⁴ ve **hamı** biçimleri Hint Avrupalı olduğu yazılan **homo** sözcüğü ses değeri yakınıdır. Ses değeri yakınlı yanı sıra Yunancada homos (aynı olanların her birisi/hepsi birlikte anlamından dolayı) "**onların**

kadın sözcüğünün Soğud dili kökenli olduğunu söylese de bunun hiçbir kanıtı yoktur. Soğd dili bu sözcüğü kendisinden önceki Erken Türk dillerinden almış olabilir.

⁶ Bakınız SözcükSözlükte guma maddesi < <https://sozce.com/nedir/142380-guma> >

⁷ Bazı dil bilimciler bu sözcüğü Orta Farsça knig veya kanig "kız" sözcüğü ile bağlantılı göstermeye çalışsalar da bu ikisi arasında Farsçayı da köken kılacak kanıtlanmış bir bağlantı olmadığı gibi **guma/kuma** sözcükleri ile Farsça olduğu söylenen **kanig** veya **knig** sözcüğü arasında ses değeri yakınlığı ya da örtüşmesi de mevcut değildir. Bunlar arasında ses değeri ilişkisinden bahsedilecekse bu olsa olsa "uzaktan-yakınlık" diye yeni bir kavram yaratılacaksa söz konusu olabilir. Üstelik Moğol dilinde kuma sözcüğünü yine Türkçedeki anlamında geçmektedir ve Kaşgarlı'nın, Divan-i Lugati't-Türk elyazması eserinde de **küni** sözcüğü "kuma" anlamında geçmektedir. Dolayısıyla Farsça bu sözcüğe köken olamaz fakat ses değeri yakınlığı (veya uzaktan-yakınlık) Türkçe ağızlarında da görülmektedir. Kuman Kıpçak ağızında (Codex Cumanicus'da 1303 yılında) bu sözcük kuma biçiminde aynı anlamda ve Çağatay Türkçesinde (Babürname eserinde, 1530 yılında) guma-sı biçiminde "kuması" anlamında geçmektedir. Bu sözcükler Hint Avrupa dillerine alıntılanmışsa anlam kaymaları ile bu dillerde evrimini sürdürmüş olması oldukça mümkündür.

⁸ Bakınız Etymonline sözlükte homo; < <https://www.etymonline.com/search?q=homo%20sapiens> >

⁹ Bakınız SözcükSözlük, Hamı; < <https://sozce.com/nedir/148270-hami> >

¹⁰ Bakınız SözcükSözlük, Hammı; < <https://sozce.com/nedir/148376-hammi> >

¹¹ Bakınız SözcükSözlük, Hammısı; < <https://sozce.com/nedir/148377-hammisi> >

¹² Kars, Azerbaycan coğrafyası ağızlarında bu biçimiyle bulunur.

¹³ Bakınız SözcükSözlük, Hamsı; < <https://sozce.com/nedir/148414-hamsi> >

¹⁴ Azerbaycan coğrafyası ağızlarında bu biçimiyle bulunur.

hepsi veya her biri ya da bir ve aynı", anlamında da örtüşme açıktır. Bu anlamın da yine Batılı dil bilimi adamlarının açıkladığı gibi geçmişte ilaveten **"iki veya daha fazlasına ait olan"** anlamına gelmesiyle bu örtüşmenin pekiştiğini söylemek mümkündür. Anlaşılan Hint Avrupa dillerinde bu sözcük zamanla "kelime oluşturuca öge" fonksiyonu kazanmış olarak (*ya da kökü ve kök anlamı bulunamadığı için böyle yorumlanarak*) **"ortaklaşa olmakla hepsi bir olarak, birlikte"** anlamında kullanılmaya devam edilmiştir.

Sonuç olarak; bu yazımızda kökeni Hint Avrupalı denilen birkaç sözcüğün daha Türk dilindeki ses değeri yakınlarıyla anlamca da örtüşme ve-veya yakınlık gösterdiğini göstermiş olduk. Kullandığımız metotlar karşılaştırmalı dil bilim alanında da zaten kullanılmaktadır. Bu sebeple burada yazılanların halk etimolojisi olduğunu söylemek pek mümkün veya bilimsel olmayacaktır. Burada gösterdiğimiz örnekler aynı zamanda dil biliminin yapmış olduğu anagram tanımına da uymamaktadır. Bu örtüşmelerin (*çok sayıda başka sözcüklerde ileri sürüldüğüne benzer biçimde*) tesadüfen denk geldiği ileri sürülebilir. Ne var ki bunu ileri sürececek olanlar milyonlarca sözcüğün bulunduğu çok dilli sözcük uzayında bu tesadüf dediklerinin aslında matematik olasılıklar açısından tesadüf olma olasılığının sayısal uzayda sıfıra yakın yerde olduğunu da bilmeleri gerekir. Yani tesadüf olmama olasılığı en yüksektir fakat tesadüfen denk gelmiş olması en düşük olasılık derecesindedir. Bilim dediğimiz olgunun mantık yürütme biçimi yüksek olasılıklı sonuç varken düşük olasılıklı sonucu öne çıkarıp sonuç diye açıklıyorsa bunda da ya bir siyaset veya ahmaklık vardır, ya da Hin Avrupa dillerini çalışan dil bilimi adamlarının etimoloji kıstaslarında (temelde/değerlendirmede) hatası vardır.

Başlıkta gösterdiğimiz sözcüklerin kökeni çok büyük ihtimalle Türk dilidir ve bu sözcükler yeni ses değerleriyle Türk diline Hint Avrupalı dillerden tekrar dönmüştür. Ayrıca **homo** sözcüğü ile (birinci ve ikinci biçimlerinden¹⁵) Hint Avrupalı dillerde türetilen diğer sözcüklerde de anlam özü aynı biçimde çalıştığından ve bunlardaki homo- kökü anlam içeriği ortaklığı sebebiyle bunlar da yine çok büyük ihtimalle Türkçe kökenlidir.

Dahası Hint Avrupa dillerini inceleyen dil bilimciler homo sözcüğünün iki biçiminden birisinde "benzer" (**same**) anlamını veren ögenin varsayımsal kök dillerinde bir zamanlar bulunduğu sanılan ***sem "together with"** (birlikte/bir-arada/hepsi-beraber-birlik-durumunda) anlamından geldiğini sanırlar ve bunları da yazarlar. Üstelik bunu yaparken **homo** sözcüğünde PIE sözde kök dilde ***somo-** biçiminin erken bir kökü olarak ***sem** sözcüğü olduğunu şu biçimde; "from PIE ***somo-**, from root ***sem-** (1) "one; as one, together with" duyururlar. Ne var ki aynı dil bilimciler "**same**" sözcüğünü (benzer anlamdaki sözcüğü) açıklarken; "from PIE ***samos** "same", "from suffixed form of root ***sem-** (1) "one; as one, together with" açıklaması yaparlar. Yani kökeni ortak dedikleri sözcüklerden birisine PIE ***somo-** diğerine PIE ***samos** açıklaması yapmışlardır. Bu açıklamaya bakılırsa burada zaten PIE (Proto Indo European) Hint Avrupa kök dili dedikleri dilin meğer bir kökü daha varmış ve o kökte bunların her ikisi ***sem** biçimindeymiş. Yani anlayacağınız bunların Proto kök dillerinin de bir kök dili varmış.¹⁶

¹⁵ Bakınız EtymOnline sözlükte homo maddesi; < https://www.etymonline.com/word/homo-#etymonline_v_42056 > homo- (2)

word-forming element meaning "homosexual," abstracted since early 20c. from homosexual, and ultimately identical to homo- (1).

homo- (1)

before vowels **hom-**, word-forming element meaning "same, the same, equal, like" (opposed to hetero-), from Greek **homos** "one and the same," also "belonging to two or more jointly" (from PIE ***somo-**, from root ***sem-** (1) "one; as one, together with").

¹⁶ Her halde ona da Proto-Proto Indo European diyerek PPIE biçiminde "duble proto" anlamında kısaltacaklardı belki de kim bilir. Bence bunu Proto LoliPop Indo European /PLPIE/ biçiminde kısaltmalar daha gerçekçi olurdu.

Türk diline dayanarak bu sözcüklerin kökünü açıkladığımızda, burada PIE kök dil için etimoloji üretenlerden farklı olarak daha tutarlı, daha anlaşılır ve daha bilimsel ve daha mantığa yakın biçimde ve hayali bir kök dilin de kök dilini yaratma ihtiyacı olmadan yazıyoruz ve diyoruz ki; “sizin PIE dediğiniz kök dilin kökündeki dilde bulunduğunu yazdığınız ***SEM** biçimindeki **“together with”** (birlikte/bir-arada/hepsi-beraber-birlik-durumunda) anlamındaki sözcük Türk dilinin sözcüğü **CEM** “hepsi beraber olacak biçimde veya birlikte toplanma/bir-araya gelme durumunun ifadesi” biçimindeki ve eski yazılı örnekleri de bulunan sözcüğünden başka bir şey değildir muhtemelen ki burada baştaki **C** sesi alan dillerde **S** biçimini almıştır ve bu ses değişikliğinin dil biliminde farklı dillerde olmakla çok sayıda örnekleri bilinir ve kaydedilmiştir.

“Hepsi” (hamı/hammı) anlamındaki sözcüğünün eski ses biçimlerinden birisi olan **HEP** sözcüğü Kitabı Dede Korkut eserinde (1400 yılından önce) geçmektedir. **Hepsi** sözcüğü için Farsçayı köken gösteren dil bilimciler bu sözcüğün ses biçimlerinin Çağatayca dahil Türk dilinin farklı ağızlarında çok geniş bir coğrafyada kullanıldığını zaman zaman göz ardı ederler. Türk dilinde bu sözcüğün kullanımı daha geniş coğrafyada farklı ağızlarda görülür. Ayrıca Farsçadaki **HAM** biçimindedir ve bu da Hint Avrupa Dillerinde bahsedilen ***SEM** (SAME) biçiminin ses türevi olarak elbette (***SEM** / ***SAM** > ***SXAM** / **HAM**) ses değeri yakındır. Fakat bunlar da esasen zaten Türkçedeki **CEM** biçimi kökünün alan dilde ses değeri değişmiş biçimdir. **CEM** sözcüğü ise Arapçada "toplanmak" anlamında olsa da bu sözcük de Arapçaya Eski Türkçe '**çom**' sözcüğünden alıntılanmış olabilir. **Çom** sözcüğü Anadolu'da unutulmak üzere olsa da halen yaşadığı bölgeler bilinmektedir.¹⁷ Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğüne göre **ÇOM** sözcüğü “küme, topluluk, demet, deste” gibi anlamlara gelmektedir. Fakat sözcüğün **CEM** ses biçimi Arapçadan Türk diline geri dönmüştür. Türk dilinde kullanımı ölmek üzere olan Türkçe **ÇOM** biçimi Hint Avrupa Dillerinde ***ÇEM** biçiminden ***SEM** biçimine dönüşmüş olmalıdır. Sözcüğün **CEM** biçimi ise Yusuf Has Hacib'in Türkçe eseri olan Kutadgu Bilig elyazmasında 11. yüzyıl ortalarında (1070 yılından önce) geçmektedir. Sözcüğün **ÇEM** biçimi sözlü dilde bugün düşünülenden/bilinenden çok çok daha eski zamanlara gidiyor olmalıdır.¹⁸

Ahmet Ardıç

Ekim 2023

¹⁷ Bakınız, SözcükSözlük sayfasında **ÇOM** sözcüğü anlamı ve halen-kullanıldığı/kaydedilmiş olduğu iller/bölgeler; < <https://sozce.com/nedir/79071-com> >

¹⁸ **ÇEM** sözcüğü ses değeri yakını olan **ÇEV** sözcüğü ile başlayan Eski Türkçe çevür- “çevirmek/etrafını çevirmek/döndürmek” fiilinde **“birden çok şeyin etrafını çevirerek bir araya getirmek”** anlamı olması sebebiyle (ve çevre “etraf” sözcüğünün de aynı biçimde) **ÇEM**- > **ÇEB**- > **ÇEP**- uzak geçmişte ses değeri ayrışması yaşamış ortak kökün ses türevleri veya **ÇE**- sözcük kökünden olmalıdırlar. Dil bilimciler bunların bir kısmını farklı kökler olarak değerlendirse de uzak geçmişte ortak kökten ayrışmış olmaları daha olasıdır denilebilir. Çünkü “çember”, “çevre”, “çeper”, “çevirmek”, “cemlemek”, “çem” sözcüklerinin tamamının kök anlam havuzunda “etrafını çevirip bir araya getirmek”, “etrafı çevirip belli bir yeri belirlemek/kaplamak/birleştirmek”, “çevirerek bir-kılmak/belirlemek/birleştirmek” gibi anlamlar olduğu anlaşılmaktadır. Türkçe sözcüklerde anlam içerik havuzu/çeşitliliği kökte bulunmaktadır ve kökteki anlamı sözcük ekleri değişmemekte fakat çeşitlendirmektedir. Bu nedenle kök sözcükler sözlü kullanımda çok daha eski tarihlerden beri bulunuyor olmalıdır.